

Arap Baharı ve Libya Örneği

Ali Tuygan*

Demokrasiye özlem evrensel bir olgudur. Hemen hemen bütün yönetimler şu veya bu şekilde demokratik olduğu iddiasındadır. Zira yönetimleri meşru kılan, nihai tahlilde, sadece demokrasidir. Demokratik bir ülke olmak ise, etrafımızdaki birçok yönetimin yaptığı üzere, “ben öyleyim” demekle mümkün değildir. Öyle olsaydı çok farklı bir çevrede yaşıyor olurduk. Bugün birçok Orta Doğu ülkesinde tanık olduğumuz halk hareketlerinin de zemini kalmazdı. Gerçek demokrasi, seçim mekaniğinin ötesinde, demokrasinin yüksek değerlerini özümsemek ve uygulamaktır. Bunun birinci koşulu ise yaygın ve olabildiğince yüksek bir eğitim düzeyi ve kültürel birikimdir. Kuşkusuz bu iki alandaki ulusal kazanım da başka sektörlerdeki ilerlemişlik düzeyiyle ilgilidir.

Yaklaşık on aydır bir Arap baharından söz edilmekte. Demokrasi yönünde bir değişim rüzgârı eser gibi ancak bunun yeryer fırtınaya dönüşebileceği yolunda işaretler de mevcut.

Arap kışının özelliği, bölge genelinde adalet, fırsat eşitliği, hakça bir gelir paylaşımı, demokrasi, insan haklarına saygı ve karşılıklı güven tohumlarını yaşıttırmasıdır. Aksine, iç ve dış sorunların birbirini beslediği, gerilimi arttırdığı, çözümleri engellediği bir kısır döngünün doğaya egemen olmasıdır.

Ünlü tarihçi Bernard Lewis, Batı'nın etkisine Orta Doğu'nun tepkisini irdelediği kitabında özetle şöyle diyor: “...Batılılar, iyi ve kötü yönetimleri, hürriyet ve zulüm temelinde tanımlayagelmışlerdir... Geleneksel Orta Doğu'da ise iyi yönetimin karşılığı adalet idi...”

Bu tesbite belki şöyle bir eklemeye de bulunulabilir: Orta Doğu halkları, içlerinde güçlü bir biçimde yaşattıkları adalet duygusunu zamanla taraf oldukları uluslararası sorunları değerlendirmede de temel ölçü haline getirmişlerdir. Arap yönetimleri de, kendilerine özgü gerekçelerle bunu teşvik etmiştir. Demokrasi

* Emekli Büyükelçi. Yazının hazırlandığı tarih, 26 Eylül 2011'dir.

açığı bu sorunların arkasına saklamıştır. Batı ise kendisine yönelik beklentilere yanıt vermekte başarısız olmuştur. Filistin’de çözümsüzlük, Irak’ın işgali, Afganistan’da mesafe alınamaması, Orta Doğu halklarındaki olumsuz algılamaları düzeltilmesi çok daha zor boyutlara taşınmıştır.

Tunus’da Devlet Başkanı Zine el Abidin Ben Ali’nin 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeden kaçmasına yol açan ayaklanmalar bu genel tablonun yarattığı birikmiş iç tepkinin açığa vurulmasıdır.

Bu ivmenin ikinci kurbanı Hüsnü Mübarek Yönetimi olmuştur. Adıgeçen, selefi Enver Sedat’ın 6 Ekim 1981’de bir suikast sonucu hayatını kaybetmesini takiben başa geçmiş ve 30 sene boyunca ülkesine hükmetmiştir. Cemal Abdülnasır 14, Enver Sedat ise 11 yıl başta kalmışlardır. Daha açık bir ifadeyle, Mısır halkı da yarım asırdan uzun bir dönemde sadece üç lider görmüştür.

Mısır’ı Libya izlemiştir. Burada, 40 yıldır ülkeyi yöneten Kaddafi’nin kişiliği nedeniyle daha zorlu bir süreç yaşanmıştır.

Yemen’de ise, Ali Abdullah Salih 1978’den beri iktidarda.

Hafız Esad Suriye’de iktidarı 1970’de ele geçirdi. 2000 Yılında vefatı üzerine oğlu Beşar Esad onun yerini aldı. Daha açık bir deyişle, ülkeyi 41 senedir Esad ailesi yönetmekte.

Hanedanlar ise daha uzun sürelerdir yerlerinde.

Çok sevdiğimiz Yemen türküsü, “giden gelmiyor acep nedendir...” sözlerini içerir. Bunu, Orta Doğu’nun siyasi kültürüne uyduracak olsak “gelen gitmiyor acep nedendir...” dememiz gerekecek.

Mısır’daki değişiklik göstericilerin kararlılığını yansıttı. Bunun ötesinde dikkat çeken iki husus, belki kısa bir duraksamadan sonra da olsa, Mısır Silahlı Kuvvetlerinin halka ateş etmeyeceğini ve gösterilerin meşru bir hak olduğunu açıklaması ile Başkan Mübarek’in görevinden ayrılması halinde ülkenin kaosa sürükleneyeceğini belirtmesi oldu.

Bunlardan birincisi Mısır Ordusunu farklı bir noktaya taşıdı. Gerçi göstericilere karşı zor kullanmamak, onların içlerini dökmelerini takiben evlerine dönmelerini sağlamaya yönelik bir taktik olarak da düşünülmüş olabilirdi. Ancak bunun açıklanmış olması daha farklı bir algılama yaratmış ve Ordu ile Başkan Mübarek arasına bir mesafe koymuştur.

İkincisi, yani “kaos uyarısı” rejimin zafiyetini ortaya koymaktaydı. Bir ülkeyi 30 yıl boyunca yöneteceksiniz ve siz ayrıldığınız gün ülke karmaşaya

sürüklenecek. Bunun tercümesi, 30 yıl süresince ülkede, siyasi düzeyde, bırakınız demokratikleşmeyi, kurumsal yapılanma açısından herhangi bir ilerlemenin sağlanamamış olmasıdır. Bunun itiraf edilmesi yeterince acıydı ve yönetimin kendisi hakkında en olumsuz yargıyı bizzat vermesiydi.

Birçok ülke, en azından başlangıçta, Mısır'daki sokak gösterileri bağlamında net tutumlar almakta zorlandı. Genel bir bocalama döneminden geçildi.

ABD bu bağlamda isminden en çok söz edilen ülke oldu. İsrail de özel konumu nedeniyle hep gündemdeydi¹. Rusya Federasyonu Mısır halkının kendi geleceğine kendisinin karar vermesi gerektiğini, oradaki vatandaşlarının durumunu dikkatle izlemeye çalıştığını söylemekle yetindi. Dünyanın ikinci büyük gücü Çin büyük ölçüde sessiz kaldı. AB bir varlık gösteremedi.

ABD'nin Mısır'daki gelişmelere ilgisinin gerisinde üç önemli neden yatmaktaydı: İsrail'in durumu ve Orta Doğu'da barış, Mısır'ın Arap âlemi içerisindeki merkezi konumu ve bu iki nedenle Mısır'a yapılmış bulunan siyasi/askeri yatırımın geleceği. Nitekim Mısır'daki dönüşümü tetiklemiş olmasına karşın Tunus devrimi aynı telaş ve heyecanı yaratmamıştır. Kanımca ABD Yönetimi, bazı çelişkili beyanlar bir yana konulacak olursa, Mısır'daki değişim karşısında makul bir çizgi tutturabilmiştir. Mısır'da başlayan sürecin ABD'nin stratejik müttefiki İsrail bakımından sonuçları üzerinde Vaşington'un ne kadar etkili olabileceğini ise zaman gösterecektir.

Başkan Mübarek'in istifasını takiben birçok ülke, bunu doğru yönde atılmış bir adım olarak gördüklerini, şimdi ülkeyi sivil yönetime taşıyacak serbest seçimlerin süratle düzenlenmesine olanak verecek alt yapının hazırlanması gerektiğini dile getirdiler. Hükümetin açıklamaları da bu kategoriye konulabilir. Ancak şunu unutmayalım: Neticede önemli olan Mısır halkının kendi kararlarını vermesi ve kimsenin sürece dışardan müdahale yollarını araştırma yanlışlığını yapmamasıdır. Mısırlılar Mübarek rejimine son verebilmişlerdir. Geleceklerine ışık tutacak örnekler elbette vardır ama bakıp veya bakmamak yine onların takdiridir.

Büyük sembolik değerine rağmen Başkan Mübarek'in iktidardan uzaklaştırılması için nisbeten kolay yandı. Rejimin yeniden yapılandırılması, yeni anayasanın uygulamaya konulması, ideal düzeyde olmasa bile demokratik kurumların tesisi, çeşitli gruplar arasında güç paylaşımı mücadelesinin yönetimi bundan çok daha zor olacaktır. İniş ve çıkışlar, gerilimler yaşanacak ve bu uzun bir süreç olacaktır. Ülkenin karmaşaya sürüklenmesini engelleyen kurum olarak Mısır Ordusu burada önemli bir rol oynayacaktır.

1 Nitekim Refah sınır kapısındaki bir saldırının tetiklediği İsrail tepkisi sonucu altı Mısırlı polisin ölmesi, Kahire'de düzenlenen İsrail aleyhtarı gösteriler, İsrail Büyükelçiliğine yönelik saldırılar için hızla kontrolden çıkabileceğinin işaretleridir

Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'deki gelişmeler başka Arap ülkelerine de yansiyacaktır. Bu esasen başlamıştır. Muhtemelen, etki alanı Orta Doğu ile de sınırlı kalmayacak, zamanla Orta Asya'ya, Afrika'ya da uzanacaktır.

Tabiatıyla, Arap baharı olarak nitelendirilmekte olan değişim süreci, her ülkenin tarihi ve kültürel birikiminin, siyasi ve meşruiyet anlayışının, ekonomik standartlarının şekillendirdiği kendine özgü bir mecrada akacaktır. Zira Arap ülkeleri birbirinin aynı değildir. Ancak bu tesbit, bazılarının yaptığı gibi, "Batı'nın tepkisi de doğal olarak bu farklı durumlara göre şekillenecektir" yaklaşımına açık çek vermek demek değildir. Zira bu, bir anlamda, çifte standarda zemin hazırlamak olur.

Mısır'daki gelişmeler tahlil edilirken, bu hareketin özellikle genç nüfusun düş kırıklıklarından güç aldığı, internet, facebook, twitter boyutları ile çağdaş bir nitelik gösterdiği, bir "nesil hareketi" olduğu, dolayısıyla Müslüman Kardeşlerin olası kazanımlarının abartılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu değerlendirmenin ilk bölümüne kısmen katılabilirim. İkinci kısmını ise en azından ihtiyatla karşıyorum. Bunun biraz da "hayalindeki öngörmek" olduğunu düşünüyorum. Zira Arap ülkeleri genelinde en güçlü ve organize muhalefet islami harekettir. Dolayısıyla bu süreçten daha ziyade kazançlı çıkacaklar, en azından ilk aşamada, onlardır. Nitekim Libya'nın yeni lideri, yönetim felsefesini "ılımlı islam" olarak açıkladı bile. Herhalükarda, muhalif hareketlerin başından itibaren nasıl geliştiği, hangi dinamiklerin bu süreçte rol oynadığı ancak zamanla sağlıklı biçimde anlaşılacaktır. Daha açık bir deyişle, henüz Arap baharının tarihinin yazılmaya başlanabileceği bir noktada bulunmamaktayız.

Tunus, Mısır, Libya ve onları izleyecek başka ülkelerdeki benzer gelişmelerin birbirinden bağımsız biçimde ele alınması giderek zorlaşabilir. Zira bu tür gelişmeler, dış politika ve güvenlik konularına ilişkin yeni dinamikler yaratma potansiyeline sahiptir. Daha açık bir deyişle olay, giderek artan sayıda Orta Doğu ülkesinin kendine özgü, inişli çıkışlı bir demokratikleşme sürecine girmesinden ibaret kalmayacak, yeni sınıraşan bağlantılar, cepheleşmeler, rekabetler ortaya çıkabilecektir.

Demokratikleşme yönünde mücadele vermeye başlayacak ülkelerin Batı ile daha iyi ilişkiler içine gireceğinin garantisi yoktur. Demokratikleşme, ilerleyebildiği takdirde, değişik bilinçlenmelere de yol açabilecektir. Karmaşa döneminin uzamasının güvenlik, özellikle enerji güvenliği açısından sonuçları olabilecek; değişim sürecindeki ülkelerde ilave ekonomik sıkıntılar yaşanmaya başlanması ise Batı için esasen ciddi bir sorun teşkil eden yasadışı göç sorununa yeni boyutlar kazandırabilecektir. Bunun AB iç siyasetinde, aşırı sağcı partileri güçlendirici etkileri görülebilecektir. Bütün bunlar, kültürler çatışması bakımından

da dikkatle izlenmesi gereken bir olgu teşkil edecektir. Dolayısıyla, “Orta Doğu artık demokratikleşiyor, Türkiye’nin AB’ne katılımının bu bağlamda sağlayacağı katma değere ihtiyaç kalmamıştır” görüşünün ileri sürülebileceği bir noktadan çok uzakta bulunduğumuz yadsınamaz. Bu bir temenni değil tesbittir. Keşke Türkiye bulunduğu bölgede gerçek demokrasilerle çevrili olabilseydi. O zaman birçok sorunumuzu AB üyeliğine ihtiyaç duymaksızın çoktan aşmış olurduk. Ne yazık ki o yol, esas itibarıyla Avrupa’nın dargörüşlülüğü ama kısmen de Türkiye’nin iç dinamikleri nedeniyle giderek uzuyor, bir seraba dönüşüyor...

Birçok Arap ülkesinde, değişimci halk hareketlerinin yönetimden gördüğü şiddetli tepki “uluslararası toplum” nezdinde rahatsızlık yarattı. Açıklamalar, kuvvetli uyarılar yapıldı. Ancak Libya dışında hiçbiri, BM Güvenlik Konseyince onaylanan bir askeri müdahaleye yol açmadı. Bu itibarla, Libya örneği üzerinde daha ayrıntılı biçimde durmakta yarar vardır.

Libya’ya karşı girilen müdahalenin, arasında aşağıdaki hususların da yer aldığı, nedenleri var:

Kaddafi kendine özgü kişiliğiyle Batı’da tek bir liderin sempati duyabileceği biri değildi. Aksine birçoğunun, ekonomik çıkar uğruna katlanmak zorunda kaldığı, muhataplarını aşağılayıcı davranışları nedeniyle derin kin beslediği biriydi. Bu özelliği onu, bir örnek yaratmak bakımından cezalandırılabilir Arap diktatörlerinin birinci sırasına yerleştirmişti.

Libya Avrupa’ya çok yakın ve askeri harekâta müsait bir ülke idi. Müslüman ülkelerin üs/tesis veya hava sahasından geçiş katkısını gerektirmemekteydi. Silahlı kuvvetleri güçten yoksundu.

Fransa, İngiltere ve ABD’nin iç politika mülahazaları ve seçim kaygıları, böyle kolay bir hedefi başarıyla vurmanın siyasi getirisini cazip kılmaktaydı.

Libya petrol ve doğal gaz zenginliği ile cazip bir yatırım alanıydı. Petrolü çıkaranlar Batılı büyük şirketler olsa da, daha uyumlu bir yönetim elbette tercih edilirdi.

Libya’daki çatışmalar ve oradaki yabancıların ülkeyi terketmede yaşadıkları sıkıntılar dünya kamuoyunda “birşeyler yapılması gerektiği” yolunda bir algılamaya yaratmıştır. Bizim gerçekleştirdiğimiz tahliye operasyonu, vatandaşlarımızın can güvenliği gibi son derece meşru bir nedene dayansa da bu algılamaya katkıda bulunmuştur. Geriye bakıldığında, bunun aşırı propagandasının yapılmış olmasının, Hükümetin krizin ilk günlerinde izlediği dış müdahaleye mesafeli siyasetiyle örtüşmediği düşünülebilir.

O günlerde basınımızda, bazı İngiliz gazetelerinin tahliye operasyonuna Türkiye'yi örnek gösterdikleri, başarımızın adeta kıskanıldığı yazıldı. Doğrusu ben İngiliz olsaydım bu kıyaslamayı kendi tarihime bakarak yapardım. İkinci Dünya Harbinde, 27 Mayıs-4 Haziran 1940 tarihlerinde, yani bir haftada, Churchill Hükümetinin, Dunkirk'te sıkışmış olan 338,000 İngiliz ve müttefik askeri, Alman ateşi altında İngiltere'ye tahliye etmeyi nasıl başardığını hatırlardım. Churchill, tahliyenin sona ermesini takiben Parlamento'da yaptığı konuşmada tevazu sergilemiş ve şöyle demişti: "Bu kurtuluşu bir zafer olarak görmemeliyiz. Savaşlar tahliyelerle kazanılmaz..."

Libya'da başlayan muhalif gösteriler ve bunun sonucunda ortaya çıkan çatışmalar ve Kaddafi'nin muhalefeti bastırmak amacıyla herşeyi yapabileceği izlenimi veren dengesiz beyanları Batılılara bekledikleri fırsatı verdi. Ancak bu fırsatın değerlendirilebilmesi için "meşruiyet" zeminine ihtiyaç vardı. Irak deneyiminden çıkarılabilecek en önemli ders ise bunun bir Güvenlik Konseyi kararı olduğu idi.

Müdahale yanlıları, yani Fransa, İngiltere ve ABD, esasen Güvenlik Konseyi üyesi oldukları için buraya doğrudan bir karar tasarısı getirebilirlerdi. Ancak Irak ve Afganistan deneyimleri, meşruiyetin, geniş bir zeminde ve farklı kültürleri içerecek biçimde oluşturulmasını gerekli kılmaktaydı. Bu bakımdan en uygun mekanizma Arap Ligi idi. Arap ülkelerinin önderlik edeceği bir müdahale sürecinin meşruiyetinin sorgulanması olanaklı değildi.

Arap Ligi, "Libya'da uçuşa yasaklı bölge" ilanı yönünde aldığı karar ve bu bağlamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine yaptığı müracaatla Libya'ya müdahale sürecinin önünü açtı. Bu tutum şöyle açıklanabilir:

Arap yönetimleri, dünyanın dikkati Libya'ya odaklanmış iken daha fazla sessiz kalmalarının, gerek iç gerek dış kamu oyu bakımından garip bir durum teşkil edeceğini düşünmüşlerdir. Bu karar onlar bakımından, "değişimin desteklendiği" mesajı, bir tür savunma teşkil etmiştir.

Kaddafi Arap dünyasında da kendisine sempati duyulan bir lider değildi.

Batı'nın bu yönde karar alınması için Arap Ligi üyelerini cesaretlendirdiği, hatta zorladığı düşünülebilir. Buna kararın içeriği de dâhildir.

Arap ülkeleri, Güvenlik Konseyinden bir kararın, Rusya Federasyonu'nun ve Çin'in tutumu nedeniyle kolayca çıkmayabileceğini, çıksa da uygulamada zorlukla karşılaçağını, bunun kendileri bakımından ideal sonucu teşkil edeceğini hesaplamış olabilirler. Bu varsayım doğru ise kötü biçimde yanılmışlardır.

Mısır iç siyasetine ilişkin hesaplar da bu adımı teşvik etmiş olabilir.

Mümkün olabildiğince şematik biçimde, Arap Ligi'nin 12 Mart 2011 tarihli kararı ile Güvenlik Konseyinin 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararının temel unsurlarını yanyana koymakta yarar olabilir.

Arap Ligi kararında özetle şunlar dile getirilmiştir:

Libya halkına karşı girişilen ve suç teşkil eden saldırılar derhal durdurulmalıdır.

Arap Ligi Libya'nın bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne bağlıdır ve her türlü dış müdahaleyi reddeder.

Arap Ligi, BM Güvenlik Konseyinden derhal Libya'da derhal bir uçuşa yasaklı bölge uygulamasını başlatmasını isteyecektir.

Arap Ligi, Libya muhalefeti ile temas kuracak ve meşruiyetini kaybetmiş Libya Yönetiminin saldırılarına hedef olan Libya halkına destek verecektir.

BM Güvenlik Konseyinin 18 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararının ana unsurları ise şunlardır:

Libya'da sivil halka karşı girişilen kapsamlı ve sistematik saldırılar bir insanlık suçu teşkil edebilecek düzeydedir.

Arap Ligi, Afrika Birliği ve İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri, Libya'daki ciddi insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerini kınamışlardır.

Bunları dikkate alan Güvenlik Konseyi:

Ateşin derhal kesilerek sivillere yönelik tüm saldırıların durdurulmasını;

Krizde bir çözüm bulmaya yönelik çabaların yoğunlaştırılmasını;

BM üyesi ülkelerin, münferiden veya bölgesel örgüt veya düzenlemeler çerçevesinde ve BM Genel Sekreteri ile işbirliği halinde, Libya Yönetimince sivillere yöneltilen saldırıları durdurmak ve Libya hava sahasında bir uçuşa yasaklı bölge tesis etmek amacıyla gerekli tüm önlemleri almak hususunda yetkilendirilmesini;

Libya topraklarının herhangi bir kısmının, herne şekilde olursa olsun yabancı kuvvetlerce işgalinin bu yetkilendirme dışında kaldığını;

Libya'ya uygulanmakta olan silah ambargosunun devamını;

kararlaştırmıştır.

1973 sayılı kararda, Arap Ligi, Afrika Birliği ve İslam Konferansı Örgütü tarafından Libya'daki gelişmelere ilişkin olarak alınan kararlara yollama yapılmaktadır. Özel önemi nedeniyle, Arap Ligi'nin 12 Mart 2011 tarihli kararına kısaca değindim. Diğer iki örgütün tutumlarını yansıtan kararlar için de şu genel gözlem yapılabilir: bu kararlarda kaygı ve kınama ifadeleri vardır ancak öncelik barışı zorlayacak diplomatik çabalara verilmiştir. Libya'nın bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır.

Güvenlik Konseyinin 1973 sayılı kararı kabulünden bir gün sonra, 19 Mart 2011 tarihinde Paris'de düzenlenen toplantıda, resmen böyle denilirse de, ABD, Fransa ve İngiltere'nin önderliğinde Libya'ya karşı askeri harekât başlatılması kararı alınmıştır. Kararın krize yönelik çabaların yoğunlaştırılmasına ilişkin maddesi görmezden gelinmiştir. İlk hava bombardımanının Fransa tarafından toplantı biter bitmez gerçekleştirildiği haberleri basında yer almıştır. Esasen toplantı devam ederken Fransa'nın BM Daimi Temsilcisi hava akınlarının "saatler içinde" başlayabileceğini söylemekteydi.

Harekâtın kapsam ve şiddeti Arap Ligi çevrelerinde kaygı yaratmıştır.

Harekâtın hedefinin 1973 sayılı kararda değinilen hususlarla sınırlı mı olduğu, rejim değişikliğini kapsayıp kapsamadığı açıkça tartışılmaya başlanmıştır. ABD, Fransa ve İngiltere makamlarından bu konuda birbiriyle çelişen beyanlar gelmiştir. Ancak neticede, 1973'ün kapsamı dışında kalmakla birlikte koalisyonun amacının rejim değişikliği olduğu noktasında hiçbir duraksama kalmamıştır. Nitekim bu, Sarkozy, Cameron ve Obama'nın 15 Nisan 2011 tarihli ortak bir makalesiyle teyid edilmiştir. Muhaliflere yardımcı olmak üzere danışmanlar gönderilmiştir. Kuşkusuz silah yardımı da yapılmıştır. Daha açık bir deyişle 1973 sayılı karar Arap Ligi kararının içeriğini, harekâtın kapsamı ise 1973'ün çerçevesini aşmıştır. NATO da tarihinde ilk kez, hukukun sınırlarını zorlayarak, bir rejim değişikliği operasyonuna girişmiştir. "Ya Afganistan?" diyenler elbet çıkabilir ancak o çok farklı bir örnektir.

Brezilya, Çin, Almanya, Hindistan ve Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyinin sözkonusu kararına çekimser oy vermişlerdir. "Uluslararası toplum"un her konuda ittifak içinde olması düşünülemez. Ancak yine de dünya nüfusunun yarısını temsil eden bu beş ülkenin karara çekimser kalmış olmaları önemlidir. Esasen "uluslararası toplum" günümüzde içeriği boşaltılmış bir kavramdır. Herkes buna dilediği, çıkarlarına uygun düşen anlamı yükleyebilmektedir.

Libya harekâtının 1973'ün çerçevesinin zorlamaya başlamasından sonra Rusya ve Çin'den kaygı beyanları gelince, bu iki ülke eleştirildi. Zamanında 1973 sayılı karara destek vermiş veya veto hakkını kullanmış olmaları gerektiği

belirtilmiştir. Oysa Rusya ve Çin de, aynen koalisyon üyeleri gibi, çıkar hesaplarıyla hareket etmişlerdir. Arap Ligi kararından sonra veto hakkını kullanıp değişime karşı oldukları izlenimini vermek istememişlerdir. En azından bir kısmı “gidiciler”den oluşan Arap Ligi’ne sahip çıkmak ihtiyacını hissetmemişlerdir. Askeri operasyonların, nasıl takdim edilirse edilsin, Arap kitlelerinde derin bir sempati yaratmayacağını düşünmüşlerdir. Güvenlik Konseyindeki Rusya Temsilcisi kararın kimin tarafından ve nasıl uygulanacağını açık olmadığını, Çin Temsilcisi ise ülkesinin diğer yollar tüketilmeden kuvvet kullanılmasını uygun görmediğini belirtmiştir.

ABD Yönetiminin Libya’daki gelişmeler karşısında izlediği tutum kanımca Başkan Obama’nın genel çizgisinden bir sapmadır. Bu sapmanın nedenleri zamanla daha iyi anlaşılacaktır. ABD Başkanı, netice alması nisbeten kolay bir güç gösterisiyle kendisine yöneltilen “kararsız”, “çekingin” gibi eleştirileri boşa çıkarmayı düşünmüş, çevresi kendisini buna ikna etmiş, müdahalenin kısa sürede başarıya ulaşacağı, dolayısıyla Arap kamuoylarında yeni bir Amerikan karşıtı rüzgârın esmeyeceği ve 2012 Kasım ayında düzenlenecek başkanlık seçimleri için avantaj sağlanacağı hesaplanmış olabilir. Zira ABD’de, Afrika kökenli bir Başkan ikinci bir dönem seçtirmemek için amansız ve son borç tavanı deneyiminin de gösterdiği üzere ulusal çıkarları dahi gözardı edebilen bir kesim vardır. ABD, en azından Yönetim, 21 Aralık 1988 Lockerbie faciasını da unutmamıştır.

Harekâtın başlamasını takiben, demokrasi özlemi içindeki Arap kitleleri destek beyan etmek üzere sokaklara dökülmemiştir. ABD gecikmeden harekâta katkısının üzerine bir tül örtmüştür. İlk günlerde beyan üstüne beyan veren Batılı üst düzey yetkililer de pek görünmez olmuştur. Dönemin Arap Ligi Genel Sekreteri ve Mısır eski Dışişleri Bakanı Amr Musa, Arap Ligi kararının alınmasından altı ay sonra BBC’ye verdiği bir mülakatta, kendisinin sadece bu kararı BM Güvenlik Konseyine ilettiğini belirtmekle yetinmiş, NATO’nun üstlendiği rolü destekleyip desteklemediğine ilişkin soruları yanıtsız bırakmış, kendisinin öteden beri değişim ve demokrasiyi desteklediğini vurgulamıştır. Anlaşılan ilk seçimde o da aday...

ABD, İngiltere ve özellikle Fransa, ilk planda NATO’yu müdahalenin baş aktörü yapmaktan uzak durdular. Bunu yaparken, muhtemelen, müdahale görevinin NATO’ya verilmesinin olayı yönlendirmekteki hareket serbestilerini kısıtlayacağını düşündüler. Buna Hükümetin, NATO’nun Libya’da işinin olmadığı yolundaki beyanları da muhtemelen katkıda bulunmuştur. Ancak, müdahale başladıktan sonra özellikle ABD ile İngiltere, NATO’nun harekâtın sorumluluğunu üstlenmesini sağlamaya yönelik çabalarını arttırmışlar ve olay hızla bir NATO operasyonuna dönüşmüştür..

Arap ülkelerinin, Afrika Birliği’nin Libya müdahalesine desteği ne kadar

vurgulanırsa vurgulansın bu, yarığönüllü bir Batı operasyonudur. Oysa 1973'ün kabulünden sonra Libya'da bir uzlaşma zemini aranması için çok taraflı ve yoğun yeni bir çaba gösterilebilir ve Kaddafi faktörü nedeniyle iş eninde sonunda yine bu noktaya varacak olsa bile farklı bir arka plan oluşturulabilirdi.

Batı öteden beri, dünyada demokrasinin yaygınlaşması yönünde bir söylem içinde olmuştur. Ancak bu söylem, hedef alması gereken ülkeler itibariyle, ayırım gözeterek uygulanmıştır. Buna da "realpolitik" veya hayatın gerçeği denilmektedir. Dolayısıyla, kediye kedi dediğini söyleyen herkesi tutarlılığı açısından izlemek gerekir. Maalesef uluslararası standard, çıkar hesapları sonucu tilkiye tavus kuşu denilebilmesidir.

Çevremizde bu durumda başka liderler de var. Biz ve başkaları onların da kedi olduğu biliyor ancak halkları başarı şansı yüksek muhalif eyleme girişene kadar bunu söyleyemiyoruz. Yüzlerce kişinin öldüğü sokak gösterilerine karşı itidal çağrılarını ile yetindiğimiz, tartışmalı seçim sonuçlarını hemen kutladığımız, dayanışma görüntüleri verdiğimiz de oldu.

Demokrasi söylemi konusunda doğru olan, ne çok dayatmacı, müdahaleci ne de suskun olmaktır. Uzun vadeli bir dış politika ancak ilkeler üzerinde yükselir. Akliselim, tutarlılık neticede geçici kurnazlıklara galebe çalar.

Türkiye'de Hükümet, Tunus ve Mısır'daki gelişmeler karşısında izlediği tutumda nisbeten rahattı. Zira orada yönetimler çabuk düştü. Ancak iş Libya'ya gelince biraz zorlandık. Bunun da nedenleri var. Bir defa, Kaddafi'ye karşı, 1974 Kıbrıs müdahalesinde Türkiye'ye verdiği destekle çadır olayının yarattığı çelişkili hissiyat hala hatırlarda. Çok daha önemlisi, orada müteahhitlik projeleri üstlenmiş firmalarımız ve çalışan yaklaşık 24,000 vatandaşımız var. Çoğunun, çatışmalar sona erdiğinde geri dönmek isteyecekleri açık. Aynı tecrübeleri Türkiye daha önce Irak bağlamında da yaşamıştır. Bütün yabancı firmalar ülkeyi terkederken kalanlar sadece bizimkiler olmuştur. Bütün bunlar Hükümeti dar bir alana sıkıştırmıştır. Belki de Kaddafi'nin ayaklanmayı bastırabileceği hesabıyla başlangıçta NATO'nun "işe karışmasına" karşı çıkmıştır. Sonra NATO'nun olayı üstlenmesi desteklenmiştir.

Diplomaside, kontrolünüz dışındaki hızlı, çok yönlü, karmaşık bir dış gelişme karşısında tutum almak, hele önemli çıkarlarınız sözkonusu ise, kolay değildir. Böyle sıkıntılı bir durumda doğru olan biraz olsun sabır ve sukut etmek, düşünmek ve nihai tutumu operatif kararların gündeme geleceği daha ileri bir aşamaya ertelemektir. Nitekim Rusya, Çin, Hindistan ve hatta Almanya Libya krizinde böyle davrandılar. Ancak günü geldiğinde, siyasi ve özellikle ekonomik güçleriyle Libya masasında olacaklardır.

Buraya kadar söylediklerim yanlış anlaşılmasın: Başbakan merhum Necmettin Erbakan'ın 1996 Libya ziyaretinde yaşanan "çadır olayı"na tanık olmasam bile bunu yakinen bilen biri olarak Kaddafi'ye hiç sempati yoktur. Böyle diktatörler halklarının ruhunu, ilerleme heyecanını öldürür. Benim amacım çifte standartlara dikkat çekmektir. Libya'ya müdahale edilmesi fikrine ve müdahaleye öncülük edenlerin sadece yüksek değerlerle, demokratik dürtülerle hareket etmediklerine işaret edebilmektir. Herkesin bir çıkar hesabı elbette olacaktır. Ancak sürekli "Libya halkı ile dayanışmadan", "Libyalıların demokrasi özlemlerine destek olmaktan", "muhaliflerin hayat hakkına sahip çıkmaktan" söz edilmesi biraz fazladır. Irak'da bugüne kadar ölen sivillerin sayısı yüzbinlerle ifade ediliyor. Onlar için ailelerinden başka kim yas tuttu?

Neticede beklenen oldu ya da olmak üzere. NATO ile Libya muhalefet güçlerinin oluşturduğu ittifakın, pek yakında, Kaddafi yanlılarına son darbeyi indirmesiyle Libya olayının birinci perdesi bitecek gibi... İkinci ve üçüncü perdede ümedilen, öncelikle Libya halkının beklentilerine cevap verecek bir ulusal uzlaşma yönetiminin gecikmeksizin oluşturulması, ülkenin bütünlüğünün korunması ve sonra da demokratikleşme yönünde ilk kalıcı adımların atılmasıdır. Bunu sağlamak da, kendilerine izin verilir, onlar da gerekli dirayeti gösterebilir, yeni lider kadroları sokağa egemen olabilirse, Libyalılara düşmektedir.

Oysa 22 Ağustos 2011 akşamı, Trablus'da çatışmalar sürer ve Kaddafi'nin yakalanması bir an meselesi olarak takdim edilirken AB, NATO ve BM, Kaddafi sonrası dönem ve Libya'nın yeniden imarı için "hazırlıklara başlandığını" açıkladı. İç politikada avantaj sağlamaya dönük söylemler başladı. Libya'nın alt yapısının yenilenmesinin yıllar alacağı, her konuda Libyalılara yardımcı olmak amacıyla mekanizmalar oluşturulmakta olduğu duyuruldu. "Libya pastası" sıkça duyulan bir deyim dönüştü. Bunlar da hayatın gerçeğidir. Üstelik küresel ekonomik kriz Batı ekonomilerini zorluyor. Libya nüfusu az, petrol kaynakları zengin bir ülke. Alt yapısı bu iç çatışmadan büyükçe bir zarar gördü. Dolayısıyla ülkeyi demokrasiye kavuşturanlar şimdi de onu refaha kavuşturmak için kollarını sıvayacaklar.

Neticede, Libyalılara yardımcı olmanın ötesine gidecek yönlendirmeler, zorlamalar, ekonomik çıkar hesapları, çatışmaları gündeme hâkim olmaz ise Libya esenliği yakalayabilir. Bu sağlanabildiği takdirde tarih, yukarıda değinmeye çalıştığım eksikliklere, yanlışlara sünger çekecektir. Bunu görmekten sadece mutlu olurum.

Libya'ya daha sonra Suriye eklendi. Suriye'deki gelişmeler de birçok ülkeyi zor tercihlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Tunus ve Mısır deneyimlerinin muhalefet direndiğinde liderlerin gönderilebildiğini göstermiş olması Beşar

Esad'ın işini zorlaştırmaktadır. Şimdiye kadar Suriye Yönetimi tarafından atılan adımlar gecikmiş ve yetersiz olarak nitelendirilmiştir. Özellikle Libya'daki gelişmeler Esad Yönetimine zaman kazandırmıştır. Ancak Kaddafi tam olarak gönderildiğinde baskı artacaktır.

Suriye yönetimine, belki de rejimin kapalı niteliğinden, değişik güçleri birbirine karşı oynayabilme, sorun çıkarabilme yeteneğinden dolayı hep belirli bir güç atfedilmiş, dikkatli davranılmıştır. Bu genellemeye Türkiye de dâhildir. PKK'nın liderlik kadrosunu yıllarca ülkesinde barındıran bu komşumuza “ya tutumunu değiştirirsin ya da...” diyebilmemiz için yıllar geçmiştir. Suriye yönetiminin yukarıda değindiğim algılamayı yaratabilmiş olmasını bir siyasi/diplomatik başarı olarak görmeye yatkınım. Ancak bu komşumuza büyük bir güç atfedilmesine katılmamışımdır. Kanımca Suriye, bir yönetim değişikliğini takiben, gerçek boyutları ile daha doğru bir algılamının konusu olacaktır.

Arap baharı için şu aşamada söylenebilecek olan cinin şişeden çıktığıdır. Kişiliğinin, nelere muktedir olduğunun anlaşılması ise zaman gerektirmektedir.

Türkiye olarak, Arap baharından bölge ülkeleriyle ilişkilerimizi daha sağlıklı bir temele oturtmak, dostlukları güçlendirmek, bölgede yeni köprübaşları tutmak için yararlanmak doğru politikadır. Demokrasi temeli üzerinde yükselecek ortaklıklar, anlaşılabilir çıkar hesapları baki kalsa da, daima daha sıhhatlidir. Türkiye'nin demokrasi yönünde aldığı mesafe, laik yapısı, Batı ile kurumsal ilişkileri Arap ülkelerinde daima, kıskançlık değilse bile, bir imrenme duygusu yaratmıştır. Bu ülkeler demokrasi yolunda ilerleyebilirlerse, bu imrenme duygusu zamanla bir ortak değerlere bağlılık anlayışına dönüşebilir. Örneğin Mısır'la ilişkilerimiz yıllardan beri dostanedir. Ancak Mısır geçmişte, bizimle ilişkisini büyük ölçüde bir bölgesel nüfuz rekabeti olarak görmeye de yatkın olmuştur. Biz ise Mısır'la ilişkimize hiç böyle bakmamışızdır. Belki bundan böyle bu rekabet demokrasiyi güçlendirmeye, halkların refahını arttırmaya yönelik daha etkin bir işbirliği çabasına dönüşür.

Türkiye olarak Arap baharından çıkarmamız gereken önemli bir ders de şudur: Türkiye'nin komşularıyla hayalcilik sınırlarını zorlamayan iyi ilişkiler sürdürmesi çıkarlarımıza uygundur. Bu esasen Türkiye'nin geleneksel politikasıdır. Ancak, belirli bir mesafeyi korumasını da bilmeli, özellikle demokrasiye mesafeli duranlarla aşırı yakınlıktan, kankardeşliğinden uzak durmalıyız. “Bana dostunu söyle, sana kim olduğunu söyleyim” diyenlerin elbet bir bildiği vardı.

Bundan böyle, Orta Doğu'da demokrasiye yönelim dendiğinde hatıra gelen artık hep Arap baharı olacak. Seyrini dikkatle izleyeceğimiz bu süreç daha onyıllarca gündemimizde kalacak.